

รศ.ดร.บัณฑิต จุลาสัย
สถ.บ. เกียรตินิยม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
M.Arch. (U.of Illinois)
Architecte D.P.L.G.

อาจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร
B.E. in Arch. (Kobe U.)
M.E. in Arch. (Kobe U.)
Ph.D. (Kobe U.)

อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง
สถ.บ. เกียรตินิยม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
M.Sc. in Architecture and Urban Design (COLUMBIA)
M.Sc. (U. of Michigan)

โครงการรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมือง แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 - พ.ศ.2475

รศ.ดร.บัณฑิต จุลาสัย
อาจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร
อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการสรุปสาระสำคัญจากโครงการวิจัย "แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 - พ.ศ. 2475 : โครงการรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมือง" อันเป็นโครงการวิจัยชุดแผนที่ประวัติศาสตร์ของเมืองกรุงเทพฯ ที่สำคัญสองชุด คือ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 และ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นแผนที่ที่กรมแผนที่จัดทำขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามลำดับ

บทความนี้อธิบายถึงการสืบค้น รวบรวมข้อมูลแผนที่เหล่านี้ตลอดจนการคัดลอกจัดทำฐานข้อมูลและดรชนี้ เพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ ในอนาคต

ช่วงเวลาประมาณ 25 ปี ระหว่างปลายรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายในกรุงเทพฯ ทั้งด้านสถาปัตยกรรมและเมือง อันเนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนประชากรเมือง การปฏิรูประบบราชการการพัฒนาระบบคมนาคมและสาธารณูปโภค ตลอดจนการเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตอย่างตะวันตก

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ จึงเป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลง ทั้งในฐานะเครื่องมือ ที่ใช้ในการวางแผนพัฒนาพระนครให้ทันสมัย และในฐานะภาพสะท้อนลักษณะทางกายภาพของเมืองในเวลาต่างๆ ตลอดจนแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อมาในแต่ละช่วงเวลา ดังปรากฏในแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ สองชุด ที่จัดทำขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญนี้ ได้แก่ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 และ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 จัดทำขึ้นโดยกรมแผนที่เมื่อครั้งยังสังกัดอยู่กระทรวงเกษตราธิการ เพื่อประโยชน์ในการออกโฉนดที่ดินในเขตพระนคร แผนที่ชุดนี้ใช้มาตราส่วน 1:1,000 ทำให้มีความละเอียดสูงกว่าแผนที่ชุดอื่นๆ ที่มีมาก่อน มีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม วัสดุอาคาร ภูมิสถาปัตยกรรม ตลอดจนนามอาคารสถานที่ต่างๆ

ส่วนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 จัดทำขึ้นโดยกรมแผนที่ทหารเช่นกัน แต่ย้ายมาสังกัดกระทรวงกลาโหม มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในงานราชการทั่วไป ในมาตราส่วน 1:5,000 และเป็นแผนที่ที่พิมพ์เป็นภาพสี ทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม และผังเมือง มีความชัดเจนมากขึ้น

ปัจจุบัน แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 และแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 กระจายเก็บรักษาตามแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมที่ดิน กรมแผนที่ทหาร เป็นต้น สภาพแผนที่ที่ต่างกันตามวิธีการเก็บรักษา ทำให้ยากแก่การศึกษาค้นคว้า

ด้วยคุณค่าของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ทั้งสองชุด จึงมีความจำเป็นต้องรวบรวมคัดลอก จัดทำฐานข้อมูลและดรรชนี อย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพของเมืองในแต่ละช่วงเวลา และเป็นแหล่งอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและเมืองของกรุงเทพฯ ต่อไป

การดำเนินการวิจัย

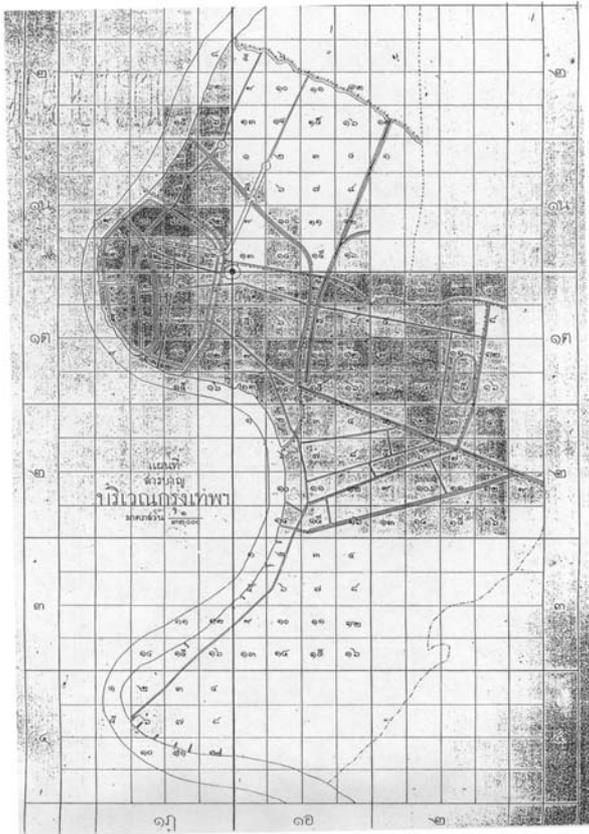
1. การสำรวจชุดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450

จากการสำรวจพบแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 เก็บรักษาอยู่ ณ กองสำรวจรังวัด กรมที่ดินเขตพระนคร จำนวน 186 ระวัง ห้องแผนที่ หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี จำนวน 48 ระวัง และห้องบรรณจัดรายกร หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท้าวสุกรี จำนวน 8 ระวัง รวม 232 ระวัง สำหรับการสำรวจแผนที่ ณ ห้องแผนที่ หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี พบแผนที่สารบาญ แสดงขอบเขตของแผนที่ที่จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นขอบเขตทิศตะวันตก คลองสามเสนเป็นขอบเขตทางทิศเหนือ และทางรถไฟสายนครราชสีมา อำเภอบางปะอิน และคลองบางมะนาว เป็นขอบ

โครงการรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมือง แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 - พ.ศ.2475

รศ.ดร.บัณฑิต จุลาสัย
อาจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร
อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง

เขตทางทิศตะวันออก ภายในขอบเขตดังกล่าวพบว่า ประกอบด้วยแผนที่รวมทั้งหมดเพียง 192 ราวาง (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แผนที่สารบัญของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 ซึ่งค้นพบที่หอสมุดแห่งชาติ

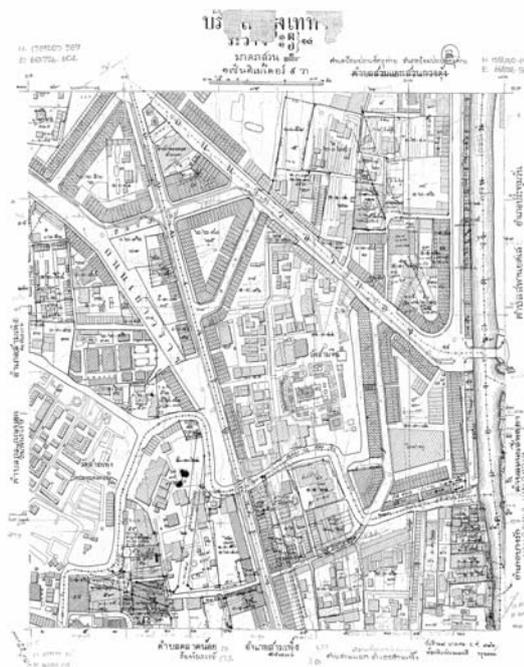

ภาพที่ 2 แผนที่สารบัญของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 ชุดจัดทำใหม่ แสดงแผนที่แต่ละราวางแยกตามปีที่สำรวจ

ระหว่างการสำรวจ ยังพบว่าหลังจากการพิมพ์แผนที่ชุดนี้ในปี พ.ศ. 2450 แล้ว มีการสำรวจแก้ไขข้อมูล และพิมพ์ขึ้นใหม่อีกสองช่วง คือ ช่วงระหว่าง พ.ศ.2451ถึง พ.ศ. 2460 และช่วงระหว่าง พ.ศ. 2461 ถึง พ.ศ. 2470

ดังนั้น เพื่อแสดงสภาพเมืองกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาดังกล่าว จึงรวบแผนที่ที่สำรวจ ภายหลัง อีก 40 ราวาง ผนวกรวม เข้าไปรวมเป็น 232 ราวาง (ภาพที่ 2) ทั้งนี้ ยังขาดแผนที่อีก 6 ราวาง ที่ค้นต้นฉบับไม่พบ ได้แก่ ราวางที่ 1 ต 2 อ 2 น 1 อ 14 3 ต 1 ฎ 11 3 ต 1 ฎ 12 3 ต 1 อ 2 และ 3 ต 2 อ 1

สำหรับสภาพแผนที่ที่เก็บรักษา ณ กองสำรวจจังหวัด กรมที่ดิน นั้น เนื่องจากมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพแผนที่ชำรุดกว่าแผนที่ เก็บรักษาอยู่ที่อื่น ในการรวบรวมฐานข้อมูลแผนที่ จึงเลือกใช้แผนที่จากห้องแผนที่ หอสมุดแห่งชาติ จำนวน 12 ราวาง แทนแผนที่ในบริเวณเดียวกันของกรมที่ดิน เนื่องจากมีสภาพที่ดีกว่า (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3
ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ
พ.ศ.2450 ก่อนทำการตกแต่ง

2. การสำรวจชุดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

จากการสำรวจพบแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 เก็บรักษาที่กองทำแผนที่ กองตุลาการ กรมแผนที่ทหาร และห้องบรรณคดีไซยากร หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท้าวสุกรี แผนที่ที่พบมีหลายลักษณะ จำแนกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

(ก) ต้นฉบับแผนที่ชนิดแยกชิ้น ซึ่งคาดว่าจัดทำขึ้นเป็นส่วนๆ ก่อนที่จะนำมา ประกอบเป็นแผนที่สมบูรณ์ในภายหลัง (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4
ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ
พ.ศ.2475 ชุดแยกชิ้น

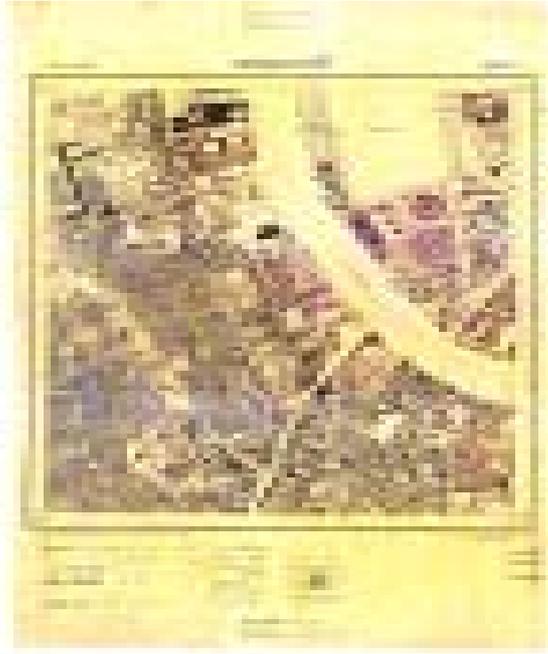
โครงการรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมือง แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 - พ.ศ.2475

รศ.ดร.บัณฑิต จุลาสัย
อาจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร
อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง

(ข) ต้นฉบับแผนที่ชนิดประกอบสมบูรณ์แล้ว แต่ยังไม่มีการกำหนดระวาง มีเพียงดัชนีนามสถานที่สำคัญ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2475
ชุดประกอบสมบูรณ์ แต่ไม่ระบุระวาง

ภาพที่ 6 ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2475
ชุดประกอบสมบูรณ์ แต่มีการแก้ไขเพิ่มเติม

(ค) ต้นฉบับแผนที่ชนิดประกอบสมบูรณ์แล้ว มีการกำหนดระวางที่ชัดเจน แต่ยังมีเขียนรายละเอียดเพิ่มเติมต่อ (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 7
แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2475
แบบ ง.
ที่มา : กองตุรกร กรมแผนที่ทหาร

(ง) ต้นฉบับแผนที่ชนิดประกอบสมบูรณ์แล้ว มีการกำหนดระวางที่ชัดเจนแต่ไม่มี การเขียนรายละเอียดเพิ่มเติม (ภาพที่ 7)

ทั้งนี้ จากการสำรวจที่กองทำแผนที่ กรมแผนที่ทหาร พบแผนที่ชุด (ก) (ข) และ (ค) รวมจำนวนทั้งสิ้น 315 ระวาง ส่วนที่กองบัญชาการ กรมแผนที่ทหาร พบแผนที่ชุด (ง) รวมจำนวนทั้งสิ้น 34 ระวาง และที่ห้องแผนที่ หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี รวมจำนวน ทั้งหมด 6 ระวาง รวมทั้งสิ้น 315 ระวาง

จากการศึกษารายละเอียดของข้อมูลที่ปรากฏบนแผนที่บริเวณกรุงเทพ พ.ศ. 2475 ทั้ง 4 ชุด ว่า แผนที่ชุด (ง) เป็นแผนที่ชุดที่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในพ.ศ. 2475 โดยจำหน่ายในราคา 1.10 บาท แผนที่ชุดนี้มาจากการสำรวจตั้งแต่ พ.ศ. 2464 จนถึง พ.ศ. 2473 แต่มาจัดพิมพ์ เผยแพร่พร้อมกันในปี พ.ศ. 2475 เนื่องจากไม่สามารถค้นหา แผนที่สารบาญโดยรวมของชุดแผนที่นี้ได้ จึงอาศัยแผนที่สารบาญย่อยในแต่ละแผ่น สันนิษฐานได้ว่าการพิมพ์แผนที่ชุดนี้จำนวน 62 ระวาง (ภาพที่ 7) โดยมีขอบเขต จรดทิศเหนือที่ $13^{\circ} 50'$ จรดทิศใต้ที่ $13^{\circ} 40'$ จรดทิศตะวันตกที่ $100^{\circ} 29'$ จรดทิศตะวันตก ที่ $100^{\circ} 34'$ แต่การสำรวจครั้งนี้พบแผนที่เพียง 34 ระวาง ประกอบด้วย ระวางที่ 2 3 4 7 8 12 13 16 17 18 22 23 24 25 29 30 31 32 34 35 36 37 38 41 42 43 44ก 46 47 48 49 55 และ 56

ส่วนแผนที่ชุด (ค) เป็นแผนที่ชุดที่ไม่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชน แต่ พิมพ์ใช้งานในกรมแผนที่ทหาร ในปีแต่ละปีต่างกัน ส่วนใหญ่จะมาจากการสำรวจในพ.ศ. 2475 และจัดพิมพ์ในพ.ศ. 2495 ขอบเขตของแผนที่ชุดนี้ สันนิษฐานได้ว่า ครอบคลุม อาณาบริเวณไปจนถึงจังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี และ จังหวัดสมุทรปราการ

3. การจัดทำสำเนาแผนที่

เพื่อให้การเก็บสำเนาต้นฉบับแผนที่ทั้งสองชุดเป็นไปในรูปแบบที่คงสภาพเดิม ของต้นฉบับไว้มากที่สุด โดยการสแกนต้นฉบับแผนที่ทั้งสองชุด ที่ความละเอียดประมาณ 300 dpi ขนาดเท่า ต้นฉบับจริง ประกอบด้วย สำเนาแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 รวมจำนวนทั้งสิ้น 227 ระวาง และแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 รวมจำนวนทั้งสิ้น 21 ระวาง

4. การจัดทำฐานข้อมูล

จากการศึกษารายละเอียดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯทั้งสองชุด ที่รวบรวมและทำ สำเนาไว้แล้ว จึงประกอบแผนที่ระวางย่อยๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นภาพรวม โดยใช้ขอบ- เขตของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 เป็นกรอบของฐานข้อมูล ขอบเขตดังกล่าว มีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นขอบเขตทิศตะวันตก คลองสามเสนเป็นขอบเขตทางทิศเหนือ และทางรถไฟสายนครราชสีมา อำเภอบางบัวทองและคลองบางมะนาว เป็นขอบเขตทาง ทิศตะวันออก ทั้งนี้เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ฐานข้อมูลแผนที่แต่ละระวาง จะประกอบด้วยข้อมูลขนาด มาตราส่วน ปีที่สำรวจ ปีที่พิมพ์ ฯลฯ เพื่อใช้ในการศึกษา วิเคราะห์ต่อไป

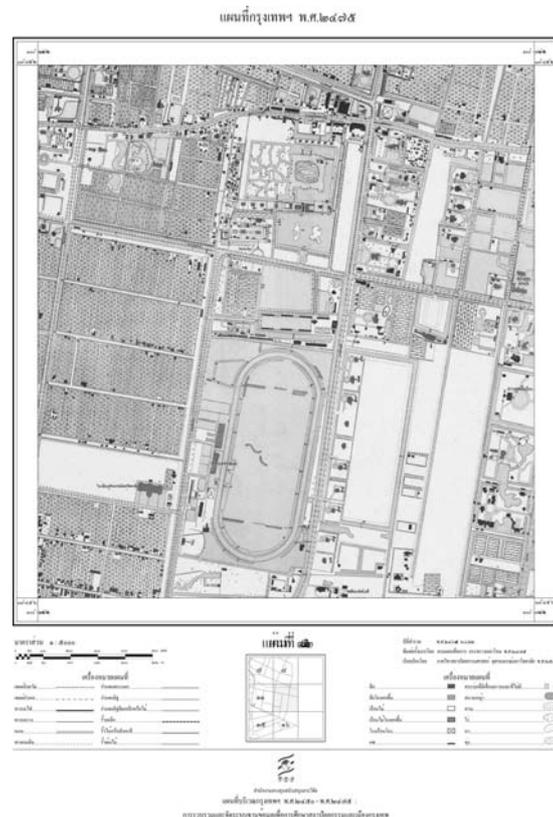
โครงการรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมือง แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 - พ.ศ.2475

รศ.ดร.บัณฑิต จุลาสัย
อาจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร
อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง

5. การตกแต่งสภาพแผนที่

เพื่อให้ฐานข้อมูลแผนที่ทั้งสองชุด สามารถนำไปวิเคราะห์ต่อไป จึงจำเป็นต้องทำ
ความสะอาดสำเนาแผนที่ทั้งสองชุด ที่อยู่ในรูปแบบข้อมูลดิจิทัล โดยการลบรอยและเส้น
สกปรก บริเวณนอกกรอบแผนที่ และปรับความเข้มให้เหมาะสม เพื่อแสดงรายละเอียด
ที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตามในกระบวนการทำความสะอาดแผนที่ทั้งสองชุด พบอุปสรรค ดังนี้
- การทำความสะอาดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 สามารถทำได้เต็มที่
เฉพาะในส่วนพื้นที่นอกกรอบเท่านั้น เนื่องจากแผนที่หลายระวางมีต้นฉบับที่พื้นแผนที่
สกปรกและเปลี่ยนสีไปจากเดิมอย่างมาก จึงต้องปรับความเข้มของพื้นที่ส่วนที่มีสภาพ
ลบเลือนชำรุดให้ออกมาใกล้เคียงกับส่วนรวม แต่ก็มีแผนที่บางระวางที่มีการเขียนแก้ไข
เพิ่มเติมด้วย ข้อมูลสำรวจใหม่ จึงคงรายละเอียดนั้นไว้ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450
ซึ่งได้รับการตกแต่งและเรียบเรียงใหม่ (แผนที่ 11)

ภาพที่ 9 ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2475
ซึ่งได้รับการตกแต่งและจัดรูปแบบตามกรอบใหม่ (แผนที่ 12)

- การทำความสะอาดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 สามารถทำได้เต็มที่
เฉพาะในส่วนพื้นที่นอกกรอบเช่นกัน เนื่องจากต้นฉบับแผนที่พิมพ์เป็นสี โดยมีพื้นแผนที่
เป็นสีเนื้อ ซึ่งยากต่อการปรับความเข้มเป็นส่วนๆ เหมือนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.
2450 จึงปรับเปลี่ยนได้เพียงความเข้มของภาพรวมสำหรับพื้นที่ในกรอบ ส่วนพื้นที่นอก
กรอบเปลี่ยนให้เป็นพื้นแผนที่สีขาว โดยคงรายละเอียดสำคัญไว้ (ภาพที่ 9)

6. การเรียบเรียงแผนที่ชุดใหม่

ด้วยความแตกต่างในมาตราส่วนของแผนที่ทั้งสองชุด โดยแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 มีมาตราส่วน 1:1,000 ส่วนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 มีมาตราส่วน 1:5,000 รวมทั้งกรอบระวางแผนที่ ที่ต่างกันเนื่องจากจัดทำแต่ละครั้ง โดยแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 ใช้ **ภูเขาทอง วัดสระเกศ** เป็นศูนย์กลางของพิกัดในการกำหนดระวาง ส่วนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 ใช้ **เส้นรุ้งเส้นแวง** ในการกำหนดระวางจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเรียบเรียงระวางแผนที่ใหม่ เพื่อสะดวกในการเปรียบเทียบต่อไป โดยประกอบภาพแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 จำนวน 227 ระวาง เข้าด้วยกัน แล้วจึงปรับกรอบตามเส้นรุ้งเส้นแวงของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 (ภาพที่ 10) ส่วนการประกอบภาพแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 ได้นำต้นฉบับแผนที่ชุด(ง) จำนวน 21 ระวาง มาประกอบรวมกับแผนที่ชุด (ค) อีก 3 ระวาง รวมจำนวนทั้งสิ้น 24 ระวาง (ภาพที่ 11) จากนั้นจึงนำชุดแผนที่ทั้งสองจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล และสร้างแผนที่สารบัญชุดใหม่ขึ้นแทน

ภาพที่ 10 ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 ซึ่งได้รับการประกอบรวมทุกระวาง

ภาพที่ 11 ตัวอย่างแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2475 ซึ่งได้รับการประกอบรวมทุกระวาง

7. การจัดทำดัชนีคั่นนามสถานที่

การจัดทำดัชนีคั่นนามสถานที่ เพื่อความสะดวกในการสืบค้นตำแหน่งบนแผนที่ซึ่งมีจำนวนมากนั้น โดยกำหนดรูปแบบดัชนีคั่นนามสถานที่เป็นสองส่วน ได้แก่ดัชนีคั่นนามแยกตามระวางแผนที่ ตามหัวข้อนามสถานที่สำคัญ เช่น ถนน คลอง สะพาน วัง

โครงการรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมือง แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2450 – พ.ศ.2475

รศ.ดร.บัณฑิต จุลาสัย
อาจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร
อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง

ศาสนสถาน และ อื่นๆ และดัชนีคั่นนามสถานที่ ตามลำดับตัวอักษร

สรุปผลการวิจัย

จากการรวบรวมแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 ที่จัดทำขึ้นโดย กรมแผนที่ กระทรวงเกษตรธิการ ที่เก็บรักษาไว้ที่กองสำรวจจังหวัด กรมที่ดิน เขตพระนคร ห้องแผนที่ หอสมุดแห่งชาติ และห้องบรรณไตรโยยากร หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จำนวน 186 48 และ 8 ระวัง รวม 232 ระวัง แผนที่ชุดนี้มาจากการสำรวจในปี พ.ศ.2449 ถึง พ.ศ. 2450 และจัดพิมพ์ พ.ศ. 2450 มีการสำรวจเพิ่มเติมแก้ไขเพิ่มเติมข้อมูลและจัดพิมพ์หลาย ครั้ง ในช่วงปี พ.ศ. 2451 – 2460 และ 2461 – 2470 ทำให้มีแผนที่ที่สำรวจพบซ้ำกัน หรือแตกต่างกัน รวมทั้งบางส่วนขาดหายไป

ส่วนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ.2475 ที่จัดทำขึ้นโดยกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม ที่เก็บรักษาไว้ที่ กองทำแผนที่ กรมแผนที่ทหาร จำนวน 315 ระวัง และกองธุรการกรมแผนที่ทหาร 34 ระวัง และห้องแผนที่ หอสมุดแห่งชาติ จำนวน 6 ระวัง รวมทั้งสิ้น 355 ระวัง

แผนที่ชุดนี้มาจากการสำรวจปี พ.ศ. 2464 – 2473 และจัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2475 มีการสำรวจ แก้ไขเพิ่มเติมข้อมูล และจัดพิมพ์ใหม่ ในปี พ.ศ. 2495 ทำให้แผนที่ที่สำรวจพบมีบางระวางที่ซ้ำกัน และข้อมูลแตกต่างกัน

แผนที่ทั้งสองชุดที่สำรวจพบ มีมาตราส่วนต่างกัน คือ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 มาตราส่วน 1:1,000 ส่วนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 มาตราส่วน 1:5,000 และมาจากการสำรวจในเวลาต่างๆ กันรวมทั้งการจัดพิมพ์ คือ

เพื่อให้ฐานข้อมูลเป็นระบบและสะดวกในการวิจัยสืบค้นต่อไป จึงกำหนดขอบเขตของแผนที่ทั้งสองชุดขึ้นใหม่ โดยอาศัยขอบเขตของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 มีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเขตด้านทิศตะวันตก คลองสามเสน ด้านทิศเหนือ และทางรถไฟสายนครราชสีมา อำเภอบางปะอิน และคลองบางมะนาว ทางทิศตะวันออก กำหนดให้อยู่ในมาตราส่วน 1 : 5,000 กำหนดให้แต่ละระวางเป็นไปตามเส้นรุ้งแวงของแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 และพ.ศ. 2475 จึงประกอบด้วยแผนที่จำนวน 24 ระวังเท่ากัน มีรายละเอียดและความชัดเจนสำหรับการศึกษาเปรียบเทียบ รวมทั้งการ จัดทำดัชนีคั่นนามสถานที่สำคัญ ได้แก่ ถนน คลอง สะพาน วัง ศาสนสถาน และอื่น ๆ อันเป็นประโยชน์ในการสืบค้นต่อไป

บรรณานุกรม

กรมแผนที่ทหาร. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2431-2474. กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร, 2527.

กรมแผนที่ทหาร. ที่ระลึกครบรอบวันสถาปนา 100 ปี กรมแผนที่ทหาร 3 กันยายน 2528. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2528.

กรมแผนที่ทหาร. วัฒนาการทางแผนที่ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร, 2525.

กรมที่ดิน. ที่ระลึกพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์กรมที่ดิน วันพฤหัสบดีที่ 20 กันยายน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ : กรมที่ดิน, 2544.

ผ่องศรี จันท้าว. ความถูกต้องทางวิชาการของแผนที่ประเทศไทย : กรณีศึกษาพื้นที่บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

พระยามหาอำมาตยาธิบดี. "กำเนิดการทำแผนที่ในประเทศไทย," วารสารแผนที่ ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 ตุลาคม 2523, 1 - 18.

พระยามหาอำมาตยาธิบดี. "เรื่องตั้งกรมแผนที่," วารสารแผนที่ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม - กันยายน 2526, 1 - 11.